

14. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. Москва: Издание г-на Тихомирова М.Ю. 1998. 798 с.

УДК 342.56:342.9(477)

Іванищук А.А.,

д-р юрид. наук, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права

КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ

У статті, на підставі здійсненого філософсько-правового аналізу, виявлено, що діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін є основою для формування більшості положень у сфері правових відносин між публічною адміністрацією, суддями й особами, які звернулись до суду, через виявлення й узагальнення множинних кількісних змін на сучасному етапі розвитку судочинства й корінних, якісних змін стосовно належного функціонування судової гілки влади в результаті здійснення глибинного, еволюційного та революційного «стрибка», який дозволяє аналізувати зміст і сутність, виявити внутрішні та зовнішні складові адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, судова гілка влади, філософські категорії, філософські закони, діалектичний закон.

В статье, на основании проведенного философско-правового анализа, выявлено, что диалектический закон взаимного перехода количественных и качественных изменений является основой для формирования большинства положений в сфере правовых отношений между публичной администрацией, судьями и лицами, которые обратились в суд, путем выявления и обобщения множественных количественных изменений на современном этапе

развития судопроизводства и коренных, качественных изменений относительно надлежащего функционирования судебной ветви власти в результате осуществления глубинного, эволюционного и революционного «скачка», который позволяет анализировать содержание и сущность, выявить внутренние и внешние составляющие административно-правового обеспечения судебной ветви власти.

Ключевые слова: административно-правовое обеспечение, судебная ветвь власти, философские категории, философские законы, диалектический закон.

Постановка проблеми. У системі фундаментальних наукових досліджень у галузі права в Романо-Германській правовій сім'ї традиційно перше місце відведено визначенню предмета наукового пошуку. Предмет наукового дослідження повинен мати об'єктивний характер. При цьому треба зазначити, що виявити предмет юридичного наукового дослідження не просто, оскільки він не лежить на поверхні (як у точних науках не описується точними формулами і алгоритмами), а складається з множинних суб'єктивних суджень учених і юристів-практиків, нормативних актів суб'єктів владних повноважень, правових звичаїв народу, судових прецедентів, які у своїй сукупності набувають нової якості й утворюють певну стійку об'єктивну цінність.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання адміністративно-правового забезпечення деякою мірою досліджувалось у працях В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, В.В. Галунька, Т.О. Коломієць та ін. З огляду на специфіку адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади необхідно більш детально проаналізувати означений категорійний апарат, виходячи з положень філософії права

Мета статті – проаналізувати категорійний апарат адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади у розрізі дослідження ключових філософських законів.

Вклад основного матеріалу. Юриспруденція існує у площині суспільства, та знаходиться у постійній взаємодії з ним, при якій виникають певні суспільні відносини. Елементарною складовою таких відносин є двоє людей, що наділені дієздатністю і

вступили в суспільні відносини, що врегульовані нормами права. Однак відносини між людьми відзначаються суб'єктивним характером. Тут і виникає основна проблема наукових гуманітарних досліджень – на основі певної сукупності суб'єктивних зв'язків між людьми виявити об'єктивні закони суспільного життя, зокрема у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

Таким чином, основною проблемою визначення предмета адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади є виявлення об'єктивних чинників такого забезпечення, які зумовлюються на основі суб'єктивних адміністративно-правових відносин між суб'єктами адміністративного права.

У спрощеному трактуванні постає потреба використати діалектичний метод наукового пізнання, а саме на основі аналізу значної сукупності суспільних зв'язків, що постійно виникають між окремими людьми, виявити нові якісні закономірності, які потребують урегулювання нормами права (маються на увазі закони юриспруденції), – іншими словами, побачити переростання кількісних показників у якісні, використати перший закон діалектики – закон взаємного переходу кількісних змін у якісні [1; 2].

Цей науковий закон полягає в тому, що нагромадження дрібних, спочатку непомітних кількісних змін на певному етапі розвитку суспільних відносин неминуче призводить до корінних, якісних змін, у результаті яких одна якість поступається місцем іншій, а та водночас набуває своєї кількісної характеристики [2].

Перехід від однієї якості до іншої відбувається у формі «стрибка». За способом здійснення стрибки поділяються на швидкі (наприклад, розвиток судової гілки влади в період національно-визвольних змагань 1917-1919 рр. в Україні) [2; 3] та поступові (планомірний розвиток адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади після прийняття Конституції України 28 червня 1996 р.) [2].

За формою стрибки поділяються на одноактні й багатоактні (наприклад, зміна системи підбору суддів уперше відповідно до Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів»), за глибиною – на поверхневі й глибинні

(наприклад, перехід від виборності суддів в УРСР до призначення їх в Україні), часткові (наприклад, перерозподіл функцій забезпечення діяльності судової гілки влади серед різних суб'єктів публічної адміністрації – Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації, органів суддівського самоврядування, суддів, які обіймають адміністративні посади, та ін.) й повні (наприклад, повна ліквідація судових органів Української Народної Республіки більшовиками та створення ними власних квазісудів на новій ідеологічній псевдосоціалістичній основі) [2; 3].

Діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін розкриває найзагальніший механізм розвитку та показує, як відбувається цей розвиток. Якщо еволюціоністська концепція розвитку абсолютизує кількісні зміни, ігноруючи якісні, а інша концепція зводить розвиток лише до якісних змін (вибухів, катастроф, стрибків), то діалектико-матеріалістична концепція розвитку, науково описуючи зв'язок між названими моментами, ураховує як еволюційний (кількісний), так і революційний (якісний) моменти розвитку [2].

З діалектичного закону взаємного переходу кількісних і якісних змін випливає низка важливих методологічних висновків для теоретичної та практичної діяльності людей у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади: – по-перше, цей закон вимагає можливості найбільш повного пізнання тих суттєвих властивостей і ознак забезпечення судової гілки влади засобами адміністративного права, які в діалектичній сукупності утворюють якісну визначеність предметів чи явищ, оскільки пізнання якості забезпечення діяльності судової гілки влади є кроком до пізнання сутності такого забезпечення [2]; – по-друге, аналізований закон діалектики вимагає, щоб у кожному конкретному випадку забезпечення діяльності судової гілки влади було визначено міру такого забезпечення, у межах якого ті чи інші кількісні зміни призвели б до змін якісних щодо покращення функціонування судової гілки влади. Це дозволяє прогнозувати можливі ситуації та планувати органам суддівського самоврядування свої перспективні дії, щоб вчасно реагувати на зміни в соціальному, політичному, економічному житті, що в кінцевому результаті має призводити до своєчасного,

справедливого, гуманного й законного забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб судовою гілкою влади [2]; – по-третє, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін орієнтує правознавця на необхідність оцінювання явищ і процесів дійсності не тільки з боку якісного, але й кількісного аспекту, використовуючи для цього кількісні та якісні методи наукового пізнання проблем адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади [2].

Таким чином, діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін є основою для формування предмета наукового дослідження у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади; він полягає у виявленні й узагальненні множинних кількісних змін у цій сфері на сучасному етапі розвитку судочинства та виявленні корінних, якісних змін у цій сфері щодо належного функціонування судової гілки влади в результаті здійснення багатоактного, глибинного, еволюційного «стрибка», що у свою чергу орієнтує вчених-правознавців на новітню оцінку явищ і процесів дійсності не тільки з боку якісного, але й кількісного аспекту, використовуючи для цього кількісні та якісні методи. Такі процеси діалектичного дослідження забезпечення судової гілки влади повинні мати постійний циклічний аналіз, кожний раз на новому оберті розвитку вітчизняної держави і права.

Діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін є провідним, але не єдиним чинником формування предмета наукового дослідження у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади. Діалектичний закон «заперечення заперечення» є невід'ємним елементом будь-якого фундаментального дослідження, зокрема й нашого. Діалектичне заперечення «зняття» або перехід в інше як своє є однією з найважливіших категорій логіки. «Зняття» включає в себе три взаємодіючих моменти. Перший – власне заперечення, усунення, подолання. Другий – збереження того цінного, що було в заперечуваному. Третій – це «знання», перехід на більш зрілий рівень розвитку. Вчення про заперечення Гегель зображав у вигляді тріади: теза – антитеза (заперечення) – синтез (заперечення заперечення) [4, с. 102].

В аналізованій нами сфері це означає, що адміністративно-правове забезпечення діяльності судової гілки влади полягає в тому, що тезою такого забезпечення є створення належних умов для здійснення правосуддя суддями та комфортних умов для звернення до суду фізичних і юридичних осіб відповідно до принципів незалежності судової гілки влади (вирішення всіх важливих питань органами суддівського самоврядування) та рівного доступу юристів до можливості стати суддею; антитезою зазначеного забезпечення в сучасних умовах є збереження деякого впливу виконавчої гілки влади на суддівський корпус, мотивуючи це необхідністю недопущення зловживання суддями присяги судді; синтез адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади полягає в тому, що виконавча та законодавча гілки влади повністю позбавляються можливості впливу на прийняття рішення суддями, однак залишають за собою можливість права на вето щодо призначення суддів, запропонованих Вищою кваліфікаційною радою суддів.

Наступна проблема, яка вимагає свого вирішення у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади, – це потреба окреслити провідні логічні категорії дослідження, щоб у майбутньому висловлюватися чітко, з повагою до загальноновизнаних і сформованих авторських термінів. Нам варто дати відповідь, що варто розуміти під сутністю, змістом, поняттям адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

На думку Гегеля, система логічних категорій розпадається на три підгрупи: буття – сутність – поняття. Буття включає в себе відповідні категорії – якість, кількість, міру. Сутність – видимість, тотожність, відмінність, суперечність, основу, явище, дійсність і т. ін. Поняття включає в себе два моменти: по-перше – перехід від суб'єктивного поняття (судження, умовивід) до об'єктивного; по-друге – перехід до ідеї (життя, пізнання, абсолютна ідея). Поняття, на думку мислителя, перебувають у постійному русі, переходять одне в одне, змінюються, розвиваються, переходять у свою протилежність, виявляючи внутрішню притаманні їм суперечності, які і складають рушійну силу їхнього саморозвитку. Характеризуючи сутність як філософську категорію, Гегель

підкреслює, що до неї належить як те, що відрізняє явища одне від одного, так і те, що об'єднує, що є в них тотожним. В юридичному аспекті зазначене отримало назву негативного й позитивного визначення меж правової категорії. Рух від буття до сутності, що саморозвивається, а потім до поняття здійснюється через перехід від тотожності до суперечності, а потім – до нової тотожності. Гегелівська категорія тотожності є діалектичною: тотожність як самототожність, що містить у собі започаткований елемент відмінності [5, с. 101].

Таким чином, на думку Г. Гегеля, будь-яке природне чи суспільне явище, зокрема і відносини у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади, з погляду логічних категорій поділяються на три підгрупи [5]: 1) буття включає в себе категорії якісного та кількісного забезпечення адміністративно-правового регулювання судової гілки влади; 2) сутність – це видимість, тотожність, відмінність, суперечність та основоположні чинники адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади; 3) поняття включає в себе два моменти: а) перехід від суб'єктивного судження окремих суб'єктів адміністративного права щодо проблем адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади до об'єктивного механізму такого забезпечення; б) тим самим у кінцевому результаті вчений має здійснити перехід (сформулювати) деяку ідеальну абстрактну модель пізнання адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

Що стосується абсолютної ідеї, то вона аналізується через абсолютний дух – людство та людську історію. Філософія духу включає в себе вчення про суб'єктивний дух (антропологію, феноменологію, психологію), вчення про об'єктивний дух (право, мораль, державу), вчення про абсолютний дух (мистецтво, релігію, філософію) [4, с. 102].

Поглянемо на зазначені проблеми з іншого боку – співвідношення філософських категорій. Сутність і явище в системі адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади як філософські категорії матеріалістичної діалектики займають особливе місце. Це зумовлюється тим, що процес пізнання дійсності починається саме з вивчення явищ у сфері

адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади і далі йде до розкриття його сутності [2].

Під явищем філософи розуміють зовнішній бік об'єктивної реальності, яка безпосередньо підвладна нашим органам чуття. Об'єктивна дійсність має і внутрішній бік, недоступний для її прямого сприймання органами чуттів. Цей бік дійсності називається сутністю. Вона – це внутрішній, повторюваний і відносно тривалий зв'язок речей і явищ. Це внутрішня основа явищ, загальне і повторюване в них. Явище ж є виявленням сутності [2].

Тим самим сутність у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади розкривається через виявлення внутрішньої природи, внутрішніх чинників об'єктивного існування предметів і явищ суспільної дійсності в аналізованій сфері, тобто те, що становить собою джерело руху й розвитку предмета адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади.

Як відомо з філософії права, явище – це зовнішній, більш рухомий бік об'єктивної дійсності, форма вираження сутності адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади. Аналізовані категорії – це взаємопроникні чинники процесу розвитку, де сутність є основою, а явище – його конкретною реалізацією через переривання поступовості. У цьому розумінні сфера сутності – це сфера загального, а сфера явища – вияв одиничного. Разом ці категорії становлять діалектику втілення суспільних відносин, що забезпечують взаємопроникні чинники єдиного процесу їх розвитку [6; 2].

Сутність і явище – об'єктивні. Вони становлять собою нерозривну єдність, хоча й мають суперечливий характер. Ця суперечливість виявляється у взаємодії двох аспектів дійсності. Сутність адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади виражає внутрішній аспект дійсності: вона стабільніша, загальніша. Явище адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади одиничне, зовнішнє, більш рухоме [4, с. 125].

Таким чином, сутність адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади – це сфера загального

внутрішнього аспекту такого забезпечення судової гілки влади, що відображає його об'єктивну адміністративно-правову природу.

Зміст і форма адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади також відбивають об'єктивну природу такого правового забезпечення, оскільки всі предмети, процеси й явища природи та суспільного життя мають свій зміст і свою форму [2]. Відповідно до філософії права зміст – це сукупність елементів, процесів, зв'язків, притаманних певному предмету чи явищу. Це визначення майже ідентичне поняттю «сутність», оскільки категорія «зміст» тісно пов'язана з ним. Проте останнє більш абстрактне за категорію змісту. Ним визначають головний, вирішальний, внутрішній зв'язок предметів, що є його основою. Поняття «зміст» дещо вужче. Воно також відображає внутрішній і вирішальний зв'язок, але не в його найзагальнішому вигляді, а в такому, що реалізується в кожному окремому предметі (групі предметів) на певному етапі розвитку, за певних умов [5; 2].

Наприклад, сутністю адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади є права, свободи й законні інтереси фізичних та юридичних осіб, які вирішити свою суперечку самостійно чи за допомогою адміністративних квазісудових засобів не змогли, або коли такого забезпечення потребує публічний інтерес держави і суспільства в цілому. Змістом же такого забезпечення є діяльність суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на забезпечення належних умов для здійснення правосуддя суддями. Оскільки судочинство у своїй основі не здійснюється в якійсь безособовій формі, воно здійснюється через діяльність конкретних судів і суддів.

Форма є вираженням змісту, його обумовленням. Це внутрішня та зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність. Форма нерозривно пов'язана зі змістом, а через нього – з сутністю. Згідно з діалектикою «зміст» і «форма» перебувають в органічній єдності, є співвідносними поняттями, які відображають два взаємозалежні, суперечливі аспекти буття предмета, явища, процесу. Наприклад, кожен суддя розв'язує своїми рішеннями певну кількість юридичних справ. Унаслідок цього формується структура загального правопорядку в суспільстві – форма співіснування

людей, коли кожен іде на добровільний або примусовий утиск своїх прав, свобод та інтересів з метою додержання прав, свобод і законних інтересів інших осіб [2].

Зі сказаного випливає, що зміст входить у форму як його об'єктивна основа, а форма входить у зміст як його організація. Немає безформного змісту, як і немає безформної речі. Форма не існує сама по собі. Вона позбавлена будь-якої цінності, якщо не є формою змісту [2]. Основою взаємозв'язку змісту і форми є положення про визначальну роль змісту. Саме він є провідним, вирішальним чинником у єдності форми та змісту. Зміна й розвиток предмета чи процесу зачіпає зміст. Зі зміною змісту змінюється й форма. Сама ж зміна змісту є, звичайно, результатом внутрішніх суперечностей. Зміст, змінюючись, здійснює формотворчий вплив [4, с. 136; 7].

Таким чином, зміст і форма є невід'ємними аспектами адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади як процесів, явищ об'єктивного світу. При цьому зміст відіграє визначальну, провідну роль у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки щодо форми. Самій же формі адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади певна самостійність, і вона впливає на розвиток змісту.

Отже, зміст адміністративно-правового забезпечення гілки влади відображає вирішальний зв'язок щодо діяльності суб'єктів публічної адміністрації, направленої на забезпечення належних умов для здійснення правосуддя судьями, надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам у системі судової гілки влади.

Висновки. Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки щодо філософсько-правових засад аналізу категорійного апарату адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади:

1. Предмет адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади базується на розумінні філософської категорії буття, що включає в себе категорії якісних і кількісних характеристик у цій сфері.

2. Діалектичний закон взаємного переходу кількісних змін у якісні став основою формування предмета наукового дослідження

у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади полягає в узагальненні множинних кількісних змін у цій сфері на сучасному етапі розвитку судочинства та у корінних, якісних змінах щодо належного функціонування судової гілки влади в результаті здійснення багатоактного, глибинного, еволюційного «стрибка», що в свою чергу зорієнтував автора на новітню оцінку явищ і процесів дійсності не тільки з боку якісного, але й кількісного підходу.

3. Сутність у сфері адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади – це внутрішня складова такого забезпечення, що розкривається через виявлення внутрішньої природи, внутрішніх об'єктивних чинників існування предметів і явищ суспільної дійсності щодо дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які не змогли вирішити свої суперечки самостійно чи за допомогою адміністративних засобів, або коли такого забезпечення потребує публічний інтерес держави і суспільства в цілому, тобто те, що становить собою джерело руху й розвитку предмета адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

4. Поняття адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади базується на розкритті двох основних моментів: по-перше – аналізу переходу від суб'єктивного судження окремих суб'єктів адміністративного права щодо проблем адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади до об'єктивного механізму такого забезпечення; по-друге – формулювання ідеальної абстрактної моделі пізнання адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

5. Зміст адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади відображає вирішальний зв'язок щодо діяльності суб'єктів публічної адміністрації, направленої на забезпечення належних умов для здійснення правосуддя судьями, надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам у системі судової гілки влади.

Отже, діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін є основою для формування більшості положень у сфері правових відносини між публічною адміністрацією, судьями й особами, які звернулись до суду, через виявлення й узагальнення

множинних кількісних змін на сучасному етапі розвитку судочинства й корінних, якісних змін стосовно належного функціонування судової гілки влади в результаті здійснення глибокого, еволюційного та революційного «стрибка», який дозволяє аналізувати зміст і сутність, виявити внутрішні та зовнішні складові такого забезпечення, тим самим з'ясувати юридичну природу існування предметів і явищ суспільної дійсності щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які не змогли вирішити свої суперечки самостійно чи за допомогою адміністративних засобів, або коли такого забезпечення потребує публічний інтерес держави і суспільства в цілому, тобто те, що становить собою джерело руху й розвиток адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади.

Література:

1. Закон взаємного переходу кількісних змін в якісні. Підручники: інформаційний веб портал. 2014. URI: http://pidruchniki.com/13560615/filosofiya/zakon_vzayemnogo_perehodu_kilkisnih_zmin_yakisni
2. Щерба С. П., Заглада О. А. Філософія: підручник. Київ: Кондор, 2011. 548 с.
3. Іванова А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2005. 20 с.
4. Надольний І. Ф. Філософія: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2000. 516 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Москва: Мысль, 1990. 500 с.
6. Сутність і явище. Підручники: інформаційний веб-портал. 2014. URI: http://pidruchniki.com/12570107/filosofiya/sutnist_yavische
7. Венгеров А. Б. Система социальных регуляторов и эффективность общественного воспроизводства. Материалы всесоюз. науч.-исслед. ин-та совет. законодательства. 1984. № 29. С. 38.